

Засвоєння індивідом культурної схеми гендера відбувається через конструювання розходжень між статями. Соціалізація чоловіків і жінок формується в різних соціально-психологічних умовах

ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ ОСОБИСТОСТІ

Гендерна соціалізація - це процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком чи жінкою вона народилася.

Гендерні ролі - норми та правила поведінки жінок і чоловіків, що ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю. Вони відрізняються в суспільствах з різною культурою та змінюються із часом.

Гендерні уявлення особистості формуються під впливом гендерних стереотипів - набору загальноприйнятих норм і суджень, що стосуються існуючого в суспільстві становища чоловіків і жінок, норм їхньої поведінки, мотивів і потреб. Гендерні стереотипи закріплюють існуючі гендерні розбіжності та стають завадою до змін у сфері гендерних відносин.

Засвоєння індивідом культурної схеми гендера відбувається через конструювання розходжень між статями. Соціалізація чоловіків і жінок формується в різних соціально-психологічних умовах. Гендерна соціалізація включає дві взаємозалежні частини: а) освоєння прийнятих моделей чоловічої та жіночої поведінки, відносин, норм, цінностей і стереотипів; б) вплив соціального середовища на індивіда з метою прищеплення йому визначених суспільством правил і стандартів поведінки для чоловіків і жінок. Засвоюються насамперед колективні, загальнозначущі норми. Вони стають частиною особистості й підсвідомо нею керують. Уся інформація, що пов'язана з диференційованою поведінкою, відбивається у свідомості людини у вигляді гендерних схем. Основні агенти соціалізації - соціальні групи та контексти: родина, однолітки, засоби масової інформації, робота, клуби за інтересами, церква.

Механізмами для здійснення гендерної соціалізації є:

а) диференціальне посилення, коли прийнятна гендерно-рольова поведінка заохочується, а неприйнятна - карається соціальним несхваленням;

б) диференціальне наслідування, коли людина вибирає статево-рольові моделі у близьких їй групах - родині, серед однолітків, у школі - і починає наслідувати прийнятну там поведінку.

Суспільство при формуванні статевої ролі та статевої свідомості орієнтується у вихованні на стандарти фемінінності-маскулінності, при цьому толерантно ставиться до маскулінної поведінки дівчинки, але засуджує фемінінну поведінку хлопчика. Джерела гендерного конфлікту лежать у дитинстві. Так, дівчинки-спортсменки, які займаються чоловічими видами спорту, у сім разів частіше мають чоловічу спрямованість дитячих ігор, у 15 разів частіше бувають лідерами в компанії хлопчиків.

Статево-рольова соціалізація проводиться протягом усього життя людини, тільки з дорослішанням росте самостійність у виборі цінностей та орієнтирів. У деяких ситуаціях люди можуть переживати гендерну

ресоціалізацію, тобто руйнування раніше прийнятих цінностей і засвоєння нових моделей поведінки.

Головна роль у гендерному вихованні належить освітньо-виховним установам. Дитина проходить через низку установ, утворених суспільством: дошкільні, середні, вищі навчальні заклади, позанавчальні заклади (центри, клуби, бібліотеки) та установи культури. На шкільні роки дитини припадає основний період формування гендерної культури, громадянських цінностей, самоусвідомлення себе чоловіком або жінкою.

Важлива роль у формуванні гендерних цінностей належить сімейному вихованню. Саме в родині у світогляді молодої людини формуються базові уявлення про поняття чоловічого й жіночого. Батькам необхідні певна установка на цілеспрямоване гендерне виховання своєї дитини, усвідомлення високої відповідальності за підготовку юнака чи дівчини. Вони можуть використовувати сучасний педагогічний досвід, підтримуючи співробітництво з навчальною установою, учителями, слухати спеціальні лекції, читати літературу. Тільки за таких умов можливе формування в молодій людини гендерної чуйності та культури.

На становлення гендерної свідомості впливають суспільні (неурядові), молодіжні, жіночі, правозахисні організації, засоби масової інформації, пропагуючи ідеї рівності, публікуючи відповідні матеріали, випускаючи навчальні телепередачі.

Велику допомогу в досягненні гендерної рівності надають різноманітні благодійні організації та фонди, підтримуючи організацію конкурсів, семінарів, тренінгів, надаючи гранти для розробки науково-методичних матеріалів, посібників, підручників, фінансової підтримки публікацій.

ОСОБИСТІТЬ УЧИТЕЛЯ, ЙОГО РОЛЬ У ВІДТВОРЕННІ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ УЧНІВ

Стиль викладання, форми відносин у навчальній аудиторії впливають на гендерну соціалізацію учнів. За результатами багатьох досліджень, учителі по-різному ставляться у процесі навчання до хлопчиків і дівчинок. Педагоги заохочують хлопчиків до самовираження й активності, дівчинок - до слухняності та старанності, охайного зовнішнього вигляду; із хлопчиками проводиться більше індивідуальних занять, їм присвячується більше часу, ніж дівчинкам. У сучасній школі панують форми викладання, що спираються на маскулінні засоби спілкування. Так, іспити у формі тестів, індивідуальні доповіді, змагання за оцінки заохочують виявлення мужності.

За результатами останніх наукових досліджень, на гендерну соціалізацію активніше стали впливати нові форми навчання, в яких відмовляються від муштри, агресії на користь м'якості, делікатності та поваги. Учні/учениці та викладачі виступають партнерами, які спільно й активно планують зміни, оцінюють якість досягнутого, відкрито обговорюють конфлікти та знаходять способи їхнього вирішення. Сама організація навчального процесу припускає відкритість і гнучкість, можливість експериментів та альтернативних рішень поряд із традиційними. Малий розмір груп забезпечує індивідуальний контакт і скорочує владну

дистанцію. Прихований навчальний план у цьому випадку «працює» на формування толерантності, сприяє критичному мисленню, творчості та повазі до людської гідності.

ГЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Освітні установи відбивають гендерну стратифікацію суспільства та культури, демонструючи на своєму прикладі нерівний статус жінок і чоловіків. Педагогічний склад установ початкового й середнього рівня навчання на 90 % складається з жінок, а з підвищенням статусу освітньої установи від дитячого дошкільного закладу до університету кількість жінок-педагогів зменшується. Хоча для сучасної системи освіти в цілому характерна фемінізація вищої освіти та науки, серед викладачів вищих навчальних закладів чоловіки становлять дві третини кадрового складу.

Стереотипне зображення чоловіків як активних та успішних, а жінок як невидимок продовжує відтворюватися в підручниках, посібниках і спеціалізованих джерелах, що використовуються в навчальному процесі. Наслідком такої неадекватної репрезентації жінок стає те, що учні самі доходять висновку, що чоловіки є стандартом і саме вони грають найбільш значущу роль у суспільстві. При цьому обмежуються знання учнів із внеску жінок у культуру та сфери суспільного життя, де жінки відіграють значну роль. На індивідуальному рівні стереотипи, що містяться в освітніх програмах, також заохочують на досягнення чоловіків, тоді як жінку навчають моделі поведінки, не пов'язаної з лідерством та управлінням.

Стиль викладання, форми відносин у навчальній аудиторії впливають на гендерну соціалізацію учнів, що веде до недооцінювання жінок, їхнього способу вчитися та демонстрації знань.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВ РІЗНОЇ СТАТІ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС

Проблема психофізіологічних відмінностей між хлопчиками та дівчатами є предметом вивчення диференційної психофізіології. Серед основних питань, що розглядаються диференційною психофізіологією, є визначення науково обґрунтованих статевих відмінностей, що не є віддзеркалюванням гендерних стереотипів, дослідження природи цих відмінностей та їх впливу на особистість.

За результатами досліджень виявлено певні статеві розходження в учнів щодо уваги. Так, у дівчинок спостерігається перевага у відбірковості й обсязі уваги. Вони орієнтуються на швидкість, хлопці - на точність. Хлопці краще працюють з новими, а дівчинки - зі старими шаблонними стимулами. Дівчинки також переважають у «комунікативній увазі».

Статеві розходження щодо пам'яті пов'язані з характером матеріалу, який запам'ятовується, і віком опитуваних: у вербальній пам'яті відзначається або перевага дівчинок із трьох років, або відсутність розходжень; у пам'яті на предмети та їхнє просторове розташування - або відсутність розходжень, або перевага хлопчиків; в образній пам'яті - або відсутність розходжень, або перевага хлопчиків; у співставленні назв і картинок - перевага дівчинок.

Хлопчики краще запам'ятовують технічний матеріал, ніж вербальний, а дівчинки однаково добре запам'ятовують обидва.

Щодо загального інтелекту, то найчастіше спостерігається відсутність статевих розходжень опитуваних. Однак загальний інтелект хлопців має чітко виражену структуру, а інтелект дівчаток - слабо інтегрований.

Щодо мовних здібностей, то в більшості характеристик виявляється перевага дівчинок, яким більше притаманна чітка артикуляція, вони мають багатий словниковий запас, високий рівень розвитку мови та мовних навичок, декодування мови, правильність асоціацій, значеннєве розуміння мови, природні психолінгвістичні здібності, вербальний інтелект в інтелектуальних тестах і високі показники читання.

Перевага дівчинок у математичних здібностях, відсутність статевих розходжень в обчислювальних здібностях, перевага в завданнях з арифметики, у хлопців - в області обчислень. У дівчинок виявлена «математична тривога», що впливає на їхню низьку успішність із цього предмета.

Дослідження емоційності свідчать, що в дівчат вищий рівень тривожності, велика значущість зв'язку емоцій з міжособистісними відносинами, велика чутливість до негативних життєвих подій у друзів і близьких, частіше спостерігаються депресії. Для хлопчиків і хлопців характерні прагнення приховувати свої емоції, особливо негативні, емоційна стриманість і жорсткіша регламентація з боку суспільства щодо демонстрації емоційних переживань.

Самооцінка більш стійка у хлопчиків, ніж у дівчинок. Хлопці вибудовують більш могутній захист своєї самооцінки. На ці статеві розходження впливають такі фактори: ступінь відкритості у взаєминах, реакція на зворотний зв'язок, стрес, пов'язаний зі стосунками з близькими людьми, і захисні механізми (компенсаторна поведінка, стратегії самопрезентації та самопосилення).

З дошкільного до підліткового віку хлопчики та дівчинки практично не відрізняються за рівнем мотивації стосовно навчання й успішності, домагань щодо оцінок. У дівчинок переважає орієнтація на задачу, у хлопчиків - особистісна орієнтація (на взаємодію з однолітками); орієнтація на взаємодію з дорослими однакова в обох статей. У цілому жодна стать не виявляє більшого інтересу, ніж інша, ані до самої діяльності, ані до нагород і схвалення, що з нею пов'язані. У той же час дівчинки перевершують хлопчиків у прагненні досягнення реальних успіхів у школі протягом усього періоду навчання.

Хлопчики демонструють перевагу в таких типах домінантності: агресивної (і стосовно хлопчиків, і стосовно дівчинок), егоїстичної, за формою маккіавеллізму (більш грубого варіанту маніпулювання). Вони роблять більшу кількість спроб домінування над дітьми й дорослими і вважають себе більш домінантною статтю. Домінують вони й у змішаних статевих групах. Дівчинкам властива просоціальна домінантність (у 3-6 років), домінування в одностатевих парах (2-6 років) і тонша форма

маккіавеллізму. Дівчинки виявляють і «контрдомінантність» (небажання підкорятися), але тільки стосовно однолітків обох статей, а не по відношенню до дорослого.

Статеві розходження в агресивності відносяться до найбільш стійких, починаючи з дитячого віку. Хлопчики перевершують дівчинок у відкритій фізичній агресії, а дівчинки частіше звертаються до прихованої вербальної агресії.

У дитячому садку й у школі дівчинки перевершують хлопчиків за об'єктивними показниками успішності та в інтересі до занять, але вчителі та вихователі або вважають обидві статі однаковими, або віддають перевагу хлопчикам.

На статеві розходження в ефективності групової діяльності впливають особливості задачі, мотивація та статева структура групи. При цьому до характеристик задач відносяться креативність, індивідуальний або груповий спосіб підрахунку внесків учасників, форма прийняття рішення, особисті здібності, віддзеркалення чоловічих/жіночих інтересів через демонстрацію маскулінної/фемінінної поведінки. Гендерні розходження в успішності у вирішенні задач відбивають особливості кожної статі.

Дослідження успішності лідерства демонструють рівну ефективність лідерів обох статей або перевагу хлопців, дуже рідко - перевагу дівчат. На оцінки дівчат-лідерів істотно впливають гендерні стереотипи, а також ставлення вчителів. Дослідження лідерів демонструють зв'язок продуктивності їхньої діяльності зі статевою структурою групи. І хлопці, і дівчата як лідери більш продуктивні, коли працюють із представниками своєї статі.

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ

При організації виховного процесу в середній школі учитель повинен урахувати певні особливості, а саме - вплив соціокультурних факторів (стереотипна поведінка учасників педагогічного процесу); шкільне оточення (громадськість, батьки); наявність дискримінаційних акцентів у навчальній літературі; можливість урахування гендерного підходу через міжпредметні зв'язки, вплив власної гендерної позиції на розвиток особистості учнів.

Результати досліджень показали, що поведінка батьків і вчителів у процесі соціалізації дітей диференційована за ознакою статі: хлопчикам надається більше, ніж дівчинкам, можливостей для самостійного вирішення проблем. Для дівчинок акцент робиться на слухняності, відповідальності та працьовитості, для хлопчиків - на прагненні до досягнень, змаганні й опорі на власні сили. Якщо дитина не робить того, що очікується від її статі, її дражнять, висміюють, докоряють, іноді застосовують фізичні покарання. У суспільстві, де жінки менше залежні економічно, відповідно менше виражена тенденція виховання дівчинок у покірності та слухняності.

Традиційний стереотип виховання через вплив родини, засоби масової інформації, учителів, школи, реклами, ровесників формує рольові орієнтації, цінності та психологічні якості юнаків і дівчат.

Отже, у способі життя конкретного суспільства часто або перебільшуються, або нівелюються розходження між статями. На думку вчених, у сучасних соціально-економічних умовах найбільш гнучкою поведінкою в суспільстві стає андрогінна, яка вбирає в себе все краще з обох статевих ролей і позитивно впливає на соціальний та психологічний стан людини.